

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерства образования и науки Республики Дагестан
МКУ "УПРАВЛЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ" МУНИЦИПАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ "ХАСАВИЮРТОВСКОГО РАЙОНА"
МКОУ "Генжеаульская СОШ им.М.М.Зумаева"

РАССМОТРЕНО
На заседании ШМО

Темиртдинова С.А.

Протокол №1
от «27» 08 2024г.

СОГЛАСОВАНО
директора по

Шихмурзаева Г.К.

Протокол №1
от «27» 08 2024 г.

УТВЕРЖДЕНО
Директор

Махтиев А.С.

Приказ №652
от «30» 08 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Литературное чтение на родном (кумыкском)
языке»

для обучающихся 4 класса

БАЯНЛЫКЪ СЁЗ

Аслу школалар учун яратылган кѳумукъ адабиятдан уьлгюлю програм-
ма Федерал пачалыкъ билим берив стандартны (ФГОС-ну) аслу умуми
билим

берив программасыны талапларына кюрчюленип тизилген. Шо
стандартларда

муаллимлени ишинде янгы педагогика кѳайдаланы кѳоллав
масъалалары, охув-

чуланы хас айрылыкълары, оланы чагъы, билим ва оьсюв даражалары,
гъалиги

жамият яшавуну талаплары, милли школаланы ишини бай сынавлары ва
илму-

ахтарыв ишлер гёз алгъа тутулган.

Кѳумукъ тилде юрюлеген дарслар жамият кѳуллугъун кюте: олар милле-
тибизни менлигин сакълай, ана тилде гъакълашыв, кѳатнашыв чараланы
кюте-

генден кѳайры да, халкъны маданият байлыгъын артдыра, пикир этив
мер-

дешлерин камиллешдире. Программагъа гёре охув дарсларда яшлагъа
белгили

билимлени, бажарывлукъланы берив булан бирче, оланы умуми
оьсювюне кё-

мек этив гёз алгъа тутулган. Шу муратланы яшавгъа чыгъармакъ учун
яшланы

бары да затдан алдын текстни тюз англап, чалт, чебер охумагъа ва китап
булан

ишлемеге уйретме тюше.

Башлапгы класларда яшланы охувга уйретивню аслу борчлары шулардыр:

- текстни англап уйренивню курчюсюнде тюз ва чалт охув мердешлерин

яратмакъ;

- билимни ва тарбияны курчюсю болган китап булан ишлеп болаган этмек ва оланы пикир этив мердешлерин теренлешдирмек, сёз хазнасын арт-

дырмакъ;

- - яшларда тергевлюкню, ишге гаваслыкъны, охувда озбашына ишлеме

базараганлыкъны тувдурмакъ ва оланы кылыкъ (эстетика) якъдан тарбияла-

макъ;

- тюрю чебер текстлер булан ишлеме болаган базарывлукъланы яратмакъ; охувга, билим алывга иштагылыгын артдырмакъ;

- чебер асарланы охуйганда тюрю гислени яратма, яшланы сёзге эсте-

тика якъдан янашма, чебер асарланы маънасын англама уйретмек;

- яшланы адабият тилни кайдаларына курчюленип сейлемеге ва язмага

уйретмек;

- чебер адабитны курчюсюнде курдашлыкъ, дослукъ, тюзлюк яхшы

къылыкълардан экенлигин беклешдирмек;

- чебер адабиятны кюрчюсюнде яшланы оз ватаныны, халкыны маданиятына бакъган сювюн артдырыв;

- тюрлю чебер текстлер булан ишлеме болаган бажарывлукъланы яратмакъ; охувга, билим алывга иштагылыгын артдырмакъ;

- чебер асарланы охуйганда тюрлю гислени яратма, яшланы сезге эсте-

тика якъдан янашма, чебер асарланы маънасын англама уйретмек

- чебер адабитны кюрчюсюнде къурдашлыкъ, дослукъ, тюзлюк яхшы къылыкълардан экенлигин беклешдирмек;

- чебер адабиятны кюрчюсюнде яшланы оз ватаныны, халкыны маданиятына бакъган сювюн артдырыв.

Къумукъ тилде юрюлеген дарслар охувчуланы тилин оьсдюрювде, оланы

тили бай этивде, яшланы тил культурасын ва сейлев имканлыкъларын артды-

рывда аслу кюрчулеринден бири болуп токътай.

Адабият охув предмет гысапда уйретив масъаладан къайры, тарбиялав-

чу масъаланы да кюте.

Текстлени охуйганда гислени (сююнч, тамаша болув, къайгыырыв ва ш.б.) берип, сонг да охулган гесекге озюнню къаравун да айтып билмеге герек.

Адабиятны курсунда яшлар школада инче саниятны асарлары гысапда

халкъ авуз яратывчулугъу ва адабиятны чебер асарлары булан таныш бола.

Шону натижасында эстетика тарбияны кюрчюлери салына. Охув учун берилген

материал табиятны, жамият яшавну ва инче саниятны исбайылыгъын англа-

магъа ва уыйренмеге кѐмек эте.

Башлапгъы класларда ана тилни уыйретив тилни гъакъындагъы илмугъа ва тил оьсдюрювге бакъгъан якъда биринчи абат гъисаплана. Ана тил дарслар

оьзге охув предметлер, айры алгъанда охув дарслар булан тыгъыс байлавлукъда

юрютюлме герек.

Уьлгюлю программа муаллимлеге шулай имканлыкълар бережек:

1) башлапгъы класлар учунгъу Федерал билим берив стандартларда гѐрсетилген метапредметлик, энчилик ва предметлик гъасиллеге етишмеге кѐ-

мек этежек;

2) «Къумукъ тил» предметни планлашдырылгъан гъасиллерини къурулушун, ону ичделигин ичделигин учунгъу йыллагъа ва сагъатлагъа гѐре бѐлюп

Федерал билим берив стандартлагъа, башлапгъы класлар учун онгарылгъан

Уьлгюлю аслу билим программасына ва Уьлгюлю тарбиялав программагъа гѐре

гелишдирме кѐмек этежек;

3) гъар класда болмагъа герек тематика планланы камиллешдирмеге, дар-

сларда юрюлмеге герек тюрлю-тюрлю ишлени теренлешдирмеге кѐмек этежек.

Программада охув предмет башлапгъы класларда гѐрсетилген планлашдырылгъан гъасиллери (энчили, метапредметли ва предметли) не муратлар-

да уьйренилме гереги гѐрсетилген. Энчили ва метапредметли гъасиллер адат-

лангъан методика къайдаларда ва ана тилни уьйренегенде огъар хас болагъан

метод къайдалагъа гѐре берилген. Программаны предметли планлашдырылгъан

гъасиллери йыллагъа гѐре берилген.

Программада охув материал класлагъа гѐре пайлангъан, темаланы гезиги,

оланы уьйренегенде предметни ичделигине ва яшланы психология айры-

лыкъларын, оланы чагъын гъисапгъа алып сагъатланы къадары да берилген.

Программа учителни яратывчулукъ сиптечилигин кемитмей, огъар программаны аслу ичделигин сакълап, тюрлю-тюрлю метод ёлланы къолламагъа

имканлыкъ бере.

Курсну умуми характеристикасы

Охув курсну къумукъ, рус, Дагъыстанда яшайгъан башгъа миллетлени вакиллери яратгъан чебер асарланы къуршай. Яшлар башлапгъы класларда ин-

че саниятны асарлары гысапда халкъ авуз яратывчулугъу ва адабиятны чебер

асарлары булан таныш бола.

Адабиятны курсундан программа шулай затланы гёз алгъа тутта:

- Авуз тилни тюрлюлери. Тил культурасы.
- Текстни тюрлюлерини уьстюнде иш гёрюв.
- Чебер асарланы уьстюнде ишлев.
- Охума герекли асарлар. Охув культурасы.

Биринчилей «Авуз тилни тюрлюлери. Тил культурасы» деген бёлюкде сёйлев, охув, языв мердешлени беклешдирмек учун авуз тилни языв тилден

айырып бажарма тюше. Тил культурасына гёре яшлар тюз ва таъсирли сёйлеп

бажарма герек. Шолай сёйлеп билмек учун тилни токъташгъан языв ва сёйлев

къайдаларындан тайышмай сёйлеме ва язмагъа билме герек.

Программаны талапларына гёре 1- 4 класларда бары да охув дарсларда тюз, чалт, англап, чебер охув мердешлер болдурула. Шо муратны яшавгъа

чыгъармакъ учун тюрлю асарланы охума, гъар заман оланы уьстюнде ишлеме

тюше.

Биринчи класда яшлар англап, тюз, бувунлагъа гёре охумагъа уьйрене.

Шо класда яшлар текстге гёре, муаллим береген соравлагъа гёре гиччи текстле-

ни хабарлайлар. Текст булан юрюлеген бары да иш муаллим булан бирче этиле.

Биринчи класны ахырына бир минутда 20-25 сёз охума герек.

Экинчи класны охувчулары сав сёзлени бувунлагъа бёлмей охуп бажармагъа герек. Охума къыйын сёзлер буса бувунлагъа гёре охула. Экинчи клас-

ны ахырына бир минутда 30-40 сёз охума герек.

Уьчюнчю класда охувчулар, сав сёзлер булан паузаланы ва логика

ургуланы сакълап, текстлени охуйгъанда гыслени (сююнч, тамаша болув,

къайгырыв ва ш.б.) берип, сонг да охулгъан гесекге оьзюню къаравун да ай-

тып билмеге герек. Уьчюнчю класны ахырына бир минутда 50-60 сёз охума ге-

рек.

Дёртюнчю класны ахырында охувчулар англап, чалт ва аян кюйде охуп

билеген мердешлеге ес болалар. Охувчу IV-нчю класны ахырында бир минутда

90 сёзню охуп болмагъа герек.

Адабият дарсларда диалог, монолог кърма бажарывлукъ, тюрлю текстлер булан, озбашына охув китап булан ишлев мердешлер яратыла, сё-

злюклерден, тюрлю справочниклерден тарыкълы болагъан информацияны тап-
ма уйрене.

Охув дарсларда яшланы сёйлев тили оьсе, шо саялы программада яшланы

сёз хазнасын жанландырагъан ва байлашдырагъан, сонг да байлавлу сёйлевню

болдурагъан чалышывгъа айрыча ер гёрсетиле.

Программада охув мердешлерин оьсдюрювге аслу тергев бериле. Охув дасларда текстлени маъналы гесеклеге бёлме уйретме, хабарлав, суратлав, пи-

кирлешив сочинениелер ва изложениелер языла.

Программада текстни чебер охума ва ону тюрлюлерин айырыв мердешлер яратывгъа тергев бериле. Текстге гёре план къруп, ону маъналы гесек-

леге бёлуп, гьар гесекге баш салып бажармакъ. Текстни савлай яда айры

маъналы гесеклеге гёре хабар этип бажармакъ. Текстни аслу маънасын башы

булан урушдурмакъ. Охулгъан текстни тюрлюлерин айырып бажармакъ: ха-

барлав, суратлав, пикирлешив. Охувчу текстге оъз къаравун айтып, багъа берип

текстлени хабарын оъзбашына айтып, тынч план къуруп, толугъа кысгартып,

текстни маънасын хабарлап бажармагъа герек. Илму ва чебер текстлени бири -

биринден айырып, башгъалыкъларын гёрсетип бажарма герек.

Программада чебер асарланы уьстюнде ишлевге айры тергев бериле.

Охувчуланы жамият-политика англавларын генглешдиреген чебер ва публици-

стика асарлар, язывчуланы сайламлы ва авуз яратывчулугъуну асарлары охула.

Охувчулар адабият текстлени аслу журалары булан ва оланы башгъалыкълары

булан таныш болалар. Олар текстни маъналы гесеклеге бёлмеге, аслу пикруну

тапмагъа, баш маънаны экинчи даражалыдан айырмагъа текстни планын этме-

ге, оъзю охугъан затгъа багъа бермеге уьйренелер: яшланы сёзлюк хазнасын

генглешдирив, мугъкамлашдырыв ва жанландырыв иш узатыла.

Программада охума герекли асарлагъа ва охув культурасына тергев бери-

ле. Бу бёлюкде тюрлю - тюрлю текстлени, тюрлю жанрларда язылгъан асарла-

ны охув къайдалар гёз алгъа тутула. Охума герекли асарлагъа къумукъ,
рус,

Дагъыстанда яшайгъан башгъа миллетлени вакиллери яратгъан чебер
асарлары

гирме тюше. Ондан къайры охув курсу илму макъалаланы гёз алгъа тутула.

Яшлар школада инче саниятны асарлары гысапда халкъ яратывчулугъу
ва

адабиятны чебер асарлары булан таныш болма герек. Пограммагъа гёре
яшлар

адабият асарланы бары да жураларын билме тюше: ёммакълар,
шиърлар, ха-

барлар, айтывлар, чечеген ёмакълар ва ш. б .

Булай тематика яшлагъа ювукъ кылыкъны гъакъындагъы асарлар кёп
ерни ала. Ватанны, паракатлыкъны ва дослукъну, яшланы яшаву ва
ишлери,

адамланы яшаву ва загъматы гъакъындагъы яшланы англавлары кёп
къадарда

генгеше. Яшлар школада инче саниятны асарлары гысапда халкъ
яратыв-

чулугъу ва адабиятны чебер асарлары булан таныш бола. Шону
натижасында

эстетика тарбияны кюрчюлери салына. Охув учун берилген материал
табиятны,

жамият яшавну ва инче саниятны исбайылыгъын англамагъа ва
уьйренмеге кё-

мек эте, охувчуланы тил культурасы арта.

КЪУМУКЪ АДАБИЯТГЪА УЙРЕТИВНИ ИЧДЕЛИГИ

Мени элим (Моя Родина)

Къумукъ тюз (Кумыкская равнина). Йырчы Къазакъ. Не билейим, юз
дынкъы бар ханланы (Как я мог предвидеть коварство ханов). Аتكъай.
Йырлап

Йырчы къазакъны утгъан яшны гъакъында (О том, как мальчик пением
выиграл

И. Казака). Магъаммат Атабаев. Таш улан (Каменный мальчик). Акъай
Акъаев.

Таргъу (Тарки). Таргъуну тарихинден (Из истории Тарки). Эндирейни
тарихин-

ден (Из истории Эндирея). Магъаммат Аваби Акъташи ва ону «Дербент-
наме»

деген китабы (Магомед Аваби Акташи и его книга «Дербент наме»).
Адилгерей

Исмайылов. Тарихлерде алтын языв хаты бар... (В истории записано
золотыми

буквами). Магъаммат Атабаев. Дагъыстаным (Мой Дагестан). Казим
Казимов.

Чолпан тувду (Венера взошла). Агъмат Жачаев. Айт, не болду ата юртгъа
баргъаным? (Скажи, что стало от того, что я побыл в селе?)

Уьягълю. Ана тил (Семья. Родной язык)

Абзайдин Гъамитов. Ананы сююгюз (Любите маму). Ибрагъим Керимов.

Абам (Моя бабушка). Гъ. Анвар. Анамны гёнгюрею (Напевы моей
мамы).

Вагъит Атаев. Гиччи болгъаным таман (Хватит мне быть маленьким).

Ана тилим — къумукъ тил

(Мой родной язык — кумыкский язык)

Акъай Акъаев. Ана тилибиз (Наш родной язык). Агъмат Жачаев. Мен къумукъман (Я кумык). Гъакъыллы яш (Умный мальчик) Бадрутдин Магъамма-

тов. Ким табар (Кто найдет). Вагъит Атаев. Булай да бола (И так бывает). Ай-

тивлар (Пословицы).

Яй ва гюз (Лето и осень)

Абдулвагъап Сулейманов. Девюрню романтикасы (Романтика эпохи).

Магъмут Сатиев. Яй. (Лето). Гъ. Анвар. Будай (Пшеница). Гъ. Анвар. Яй ва гюз

(Лето и осень). Жават Закавов. Гюз (Осень). Шарип Албериев. Гюзде (Осенью).

Айтивлар (Поговорки).

Халкъ авуз яратывчулугъу (Устное народное творчество)

Халкъыбызны алтын хазнасы. (Золотой клад нашего народа). Яхшы уланы ёммагъы. (Сказка про хорошего парня). Тюлкю, бёрю ва аюв (Лиса, волк и

медведь). Агъа-ини (Братья). Энемни къозу (Орехи ведьмы). Айтивлар ва ата-

лар сёзлери (Пословицы и поговорки). Чечеген ёммакълар (Загадки).

Вагъит

Атаев. Чечеген ёммакълар (Загадки).

Адат. Къылыкъ. Тарбия (Обычаи. Характер. Воспитание)

Абусупьян Акаев. Къылыкъ китап (Книга о характере). Яхшы къылыкъланы баяны (Разъяснения по поводу хорошего поведения). Казим Казимов.

Адамлыкъ (Человечность). Шарип Альбериев. Тон ва тапанча (Шуба и писто-

лет). Айтывлар ва аталар сёзлери (Пословицы и поговорки).

Табиат (Природа). Жан-жанывар (Животные)

Вагъит Атаев. Табиат (Природа). Камал Абуков. Аювлар булан бетге бет (С медведями лицом к лицу). Абусупьян Акаев. Сюлюк ва йылан (Пиявка и

змея). Иван Тургенев. Жымчыкъ (Воробей). Абдулла Токъай.

Къартайгъан ар-

слан (Постаревший лев). Акъ гёгюрчюн (Белый голубь). Ибрагъим Керимов.

Кирпини хабары (Рассказ о ежике). Абдулмежит Межитов. Сююнч (Радость).

Жаминат Керимова. Инени гёзю чакъы яхшылыкъ (Маленькое добро). Аяв

Акавов. Бёрюню де, тюлкюню де инге салгъан порсукъну хабары (Рассказ о

барсуке, который загнал волка и лису в нору). Къаз пайлав (Дележ гуся). Рукъу-

ят Устарханова. Къарабаш ва авзу къара (Карабаш и черный рот).
Айтывлар ва
аталар сёзлери (Пословицы и поговорки).
Къурдашлыкъ. Дослукъ. (Товарищество. Дружба)
Уллубий Буйнакскийни яш заманындан хабарлар (Рассказы о детстве Ул-
лубия Буйнакского). Мен оylumден къоркъмайман (Я не боюсь смерти).
Магъаммат Атабаев. Мени къурдашларым (Мои сестры) Гь. Анвар.
Досланы
давлaшыву (Ссора друзей). Акъай Акъаев. Къурдашлары кёп буса...
(Когда
друзей много). Бадрутдин Магъамматов. Этсе болур давалар (Если
сделать, бу-
дут и комолые). Айнютдин Мамаев. Яшлыкъ булан ёлугъув (Встреча с
дет-
ством). Айтывлар ва аталар сёзлери (Пословицы и поговорки).
Къыш ва язбаш (Зима и весна)
Гь. Анвар. Къышда орман (Зимний лес). Ибрагъим Керимов. Къышда
(Зимой). Бадрутдин Магъамматов. Атъялман (Белка). Исрапил Исаев.
Сыйырт-
къычны сююнчю (Радость скворца). Сен билемисен? (А ты знаешь?)
Акъай
Акъаев. Рагъмулу тав (Добрая гора). Рукъуят Устарханова. Апрель
(Апрел).
Рукъуят Устарханова. Май (Май). Айтывлар ва аталар сёзлери
(Пословицы и

поговорки). Чечеген ёммакълар (Загадки).

Адамлар сыналагъан гюнлерде (Наши герои)

Магъаммат Атабаев. Къоркъмас Жалал (Коркмас Джалал). Бадрутдин

Магъамматов. Алтав (Шестеро). Абдулгъаким Исмайылов (Абдулхаким
Исмаи-

лов). Анатолий Соловьёв. Марат Темирбеков (Марат Темирбеков).

Марат Те-

мирбеков ким болгъан? (Кем был Марат Темирбеков?) Гелиняр
(Гелиньяр). Гь.

Анвар. Парахатлыкъ (Мир). Магъаммат Атабаев. Аталар (Отцы).

Загъмат — байлыкъны булагъы (Труд — богатства родник)

Акъай Акъаев. Сыйыр бизге не бере? (Что нам дает корова?). Магъаммат

Хангишиев. Чубурув бойларда (На скотопрогоне). Абдулмежит Межитов.
Ту-

варчы булан лакъыр (Разговор с пастухом). Жаминат Керимова. Адам
(Чело-

век). Абдулвагъап Сулейманов. Айтывлагъа аркъа таяп (Опираясь на
послови-

цы). Магъамматсолтан Ягъияев. Загъматны экмеклери (Трудом
заработанный

хлеб). Айтивлар (Поговорки).

Маданият ва инчесаният (Культура и искусство)

Абдулгъаким Гъажиев. Къапиялы сёзге къарыв ёкъ (Рифмованному слову
нет преград). Инчесаниятыбыз (Наша культура) Анвар Гъажиев. Гюлкъыз
ва

гюн (Гюлкиз и солнце). Шейит-ханум Алишева. Барият Муратовагъа
(Барият

Мурадовой). Темирболат Бийболатов. Музыка ва театр (Музыка и театр).
Те-

мирболат Бийболатов. Йыр — юрекни къомузу (Песня — кумуз сердца).
Жа-

минат Керимова. Ёллар (Дороги). Рашитхан Къарамурзаев. Яшлагъа
насигъатларым (Мои наставления детям).

Сёзлюк (словарь).

4-нчи класда «Къумукъ тил» предметни уйренув шулай универсал охув
гъаракатланы болушдурмагъа кёмек эте.

Тюшюнюв универсал охув гъаракатларын:

— текстлердеги сёзлени къутгъармай, савлай, оланы ичиндеги
гъарпланы

яда бувунланы ерлерин алышдырмай, тюз охумакъ, гиччирек проза ва
шиъру

текслени чебер охумакъ (къыйматлавсуз);

— ичинден охумакъ оъзюню охувун (текстни маънасына тюшюнюв
якъдан) къыйматламакъ;

— текстни анализ этмеге уйренмек: текстни темасы, къайсы жанргъа ги-
регени, агъвалатланы тизимли гелишин токъташдырыв, асарны игити,
ону кел-

пети, хасиятлары, текстни маънасына гёре соравлар салыв, ону чеберлик
ала-

матларын гёрсетив, белгиленген эпизодну текстден табыв, агъвалатланы бир-

бири булангъы байлавлугъун гёрсетмек;

— асарны игитин суратламакъ, ону хасиятларына къыймат бермек, асарны игитлерин тенгleshдирмек учун бир кюрчю болагъан белгини табып, шогъар

гёре оланы хасиятларын, гъаракатчылыкъ ишлерин тенгleshдирмек;

— асарны планын тизмек (соравлу, атлыкъ ва цитатлы), гезиги бузулгъан планны тюзлемек ва толумлашдырмакъ;

Текстни уьстюнде ишлев:

— охувда салынгъан борчлагъа гёре маълумат береген къошум информа-

цияны табып, ону къоллама уьйренмек;

— китапны ону элементлерине гёре белгилемек (жылты, ичделиги, анно-

тациясы, баш сёзю, суратлары, къошум материаллары);

— библиотекадан тарыкъ китапны сайлап алмакъ, огъан аннотация язмакъ.

Гъакълашыв универсал охув гъаракатлары:

— диалогларда сёйлев тилде къолланагъан адат-къылыкъ (этика) сёзлени

ерине гёре тюз къоллап бажармакъ;

— озгелени сейлевюне тынгламакъ, сейленеген затны англамакъ, къолланагъан сёзлени аслуларын эсде сакъламакъ;

— гъакълашыв, тюшюнюв масъалаланы чечмек учун тилни им-
канлыкъларын актив кюйде къолламакъ; монологну, диалогну герекли
ерде тюз

къоллап бажармакъ, оларда маънадашланы, аваздашланы,
къаршыдашланы,
тенгleshдирилени тюз къоллав;

— сёйлев тилде къолланагъан адат-къылыкъ (этика) сезлени (хошгелди-
гиз, танг яхшы болсун, савбол, яхшы ёл, уьюгюзге яхшылыкъ, гечегиз
яхшы
болсун) ерине гёре тюз къоллап бажарыв;

— текстни салынгъан масъалагъа гёре хабар этип айтмакъ;

— яшлар учургъу адабиятны тематикасы гъакъында айтмакъ; оьзю уша-
тагъан яшлар учун язагъан авторну гъакъында, ону асарлары гъакъында
хабар-
ламакъ;

— авторланы игитлерини гъакъында ойларын кыйматлап бажармакъ,
шо
игитлеге оьзюню янашывун айтмакъ;

— берилген темагъа гёре гиччирек хабарлав ва суратлав текстлер ойлаш-
макъ;

— авуз ва языв тилде текстлер тизмек, оланы тюрлюлерин, оьзтеречили-
гин гёзалгъа тутуп хабарламакъ;

— чебер асарны таъсир этген ерлерин къоллап текстни хабарламакъ (пи-
кирлешив, суратлав, хабарлав);

— берилген темагъа яда суратгъа гёре охулгъан асарны авуздан артын узатыв.

Регулятив универсал охув гъаракатлары:

— билим алывда охувну агъамиятын англамакъ понимать значение чтения для самообразования и саморазвития; оьзбашына бош заманда китап охув

гъаракатын яратмакъ;

— текстни уьстюнде ишлев таъсирли болсун учун мурат тутмакъ;

— чебер асарны, ону игитлерин суратлайгъан оьзюню ва охувчуланы жавапларын къыйматлап бажармакъ;

— къутгъарылгъан янгылышланы тюзлеп, оланы уьстюнде ишleme уьйренмек.

Бирче юрюлеген гъаракатчылыкъ:

— берилген асарны яда ону гесеклерин инсценировка этип бажармакъ; роллагъа, бетлеге гёре тюз айтмакъ;

— оьзюню борчларын жаваплы кюйде кютмек, бирче этилеген ишге оьзюню кюшумун къыйматлар бажармакъ.

**БАШЛАПГЫ КЛАСЛАРДА «КЪУМУКЪ АДАБИЯТ» ПРЕДМЕТ-
НИ УЙРЕНИВДЕ ОХУВЧУЛАР ЕТИШМЕ ГЕРЕКЛИ
ПЛАНЛАШДЫРЫЛГЪАН ГЪАСИЛЛЕРИ
ЭНЧИЛИ ГЪАСИЛЛЕРИ**

(личностные результаты)

Башлапгы класларда «Къумукъ адабият» предметни уйренивде охувчу-

лар етишме герекли планлашдырылгъан гъасиллери тарбиялав гъаракаты булан

байлавлукъда юрюле, неге туюл олар охувчуну оьсюв барышын оьзю-оьзюн

оьсдюрюв мердешлерин теренлешдире. Энчилик гъасиллери предметни уйре-

нивде жамият гъаракатлары, аралыкълары, нормалары булан, охувчуланы оьз

Ватанына (Россиягъа ва Дагъыстангъа) къыйматлы къаравун болдурув, оланы

ватандаш бирлигин тарбиялав булан тыгъыс байлавлу.

Башлапгы класларда ана тилни уйренивде охувчулар етишме герекли энчили гъасиллер шулардыр:

ватандаш-патриотлукъ тарбиялав:

— оьз Ватанына (Россиягъа ва Дагъыстангъа) охувчуланы къыйматлы къаравун болдурув, оланы ватандаш бирлигин тарбиялав; Ватанны сююв, абур-

лав, оьзюню миллетине амин болув, анадаш топурагъыбыз
Къумукътюзге

бакъгъан сююв гыслени тарбиялав ва патриот гыслерин гючлендирив;

— охувчуланы анадаш халкъыбызгъа ва оьзге халкълагъа бакъгъан
сюювюн артдырыв; намус, эдеп, къылыкъ булан байлавлу гыслерин
артдырыв,

жаваплыкъны, ватандашлыкъны ва патриотлукъну болдурув;
охувчуланы эсте-

тика гъакъылын оьсдюрюв; экология культурасын яратыв

— жамиятда юрюлеген яшав-туруш гъалланы бидирив; дюньягъа тюз
къаравларын яратыв; къувунлу гъалларда оьзюн тутуп ва башгъалагъа
зиян

болмайгъан гъалда иш гёрме уьйретив;

— загъматгъа тюз къаравну, жамият борчну кютме гъазирликни, наму-
слукъну, адамланы ишлерин ва хасиятларын тюз багъалавну ёлларын
сездирив;

ругъ ва эдеп-къылыкъ тарбиялав:

— халкъыбызны ругъ байлыкъларындан пайдаланма уьйретив; гъалиги
замангъы агъамиятлы масъалаланы ичинде баш алып болмагъа
уьйретив; гъар

адамгъа тюз ярашып, ону яшав сынавларына гёре оьзтёречелигин,
яшавгъа

оьзтёрече къаравун тюз англав;

— эдеп-инсап, къылыкъ-тарбия, адамгъа языкъсыныв, уллугъа абур, сый,

гъюрмет этив хасиятланы тарбиялав; яшав гьалланы тюз англамагъа,
оланы

агъамиятын, себеплерин, бир-бири булангъы байлавлугъун гёрсетив;

— адабият асарланы игитлерини асил хасиятларына асасланып
охувчула-

ны патриот ругъда тарбиялав; бизин адатларыбызны, къумукъ халкъгъа
хас бо-

лагъан къылыкъланы, хасиятланы асырап, аяп, оьзлени хас кююнде
юрютмеге

ва сакъламагъа уьйретив;

Эстетика тарбиялав:

— охувчуланы чебер эстетика оьсювюне тийишли шартлар болдурув,
оланы яратывчулукъ бажарывлукъларын оьсдюрюв; адамдагъы, айлана
табиат-

дагъы аривлюкню, гёзелликни гёрме, ону сезме, гъис этме уьйретив.

— текстни, асарны чебер охуйгъанда сакъланма герек къайдаларын,
ола-

ны эстетика янын сезмеге уьйретив; гъар адабият асарында ва
къумукъланы

авуз яратывчулугъунда аривлюкню, чеберликни аламатлары гъис этме
уьйре-

тив.

— чебер асарлагъа, чебер сёйлевге эстетика якъдан багъа берме, оланы
чебер аламатларын аян этме уьйретив; бизин адатларыбызны, къумукъ
хал-

къгъа ва озге халкълагъа хас болагъан къылыкъланы, адатланы,
хасиятланы

асырап, аяп, озлени хас кююнде юрютмеге ва сакъламагъа уыйретив.

савлукъ сакълав тарбиялав:

— савлукъгъа, къаркъарагъа пайдалы ва савлукъгъа къоркъучсуз гъаракатлагъа етишмекни тарбиялав

— къаркъара савлугъун ва ругъ савлугъун аяп сакълама уыйретив.

загъмат тарбия:

— яшлыкъ загъматда чыныгъагъанын англатып, яшавдан ва чебер асарлардан мисаллар гелтирип, охувчуланы гъар тюрю загъмат мердешлеге, гелти-

рив

— охувчуланы иштагъын тартагъан мердешли саниятлагъа къуршав.

экология тарбия:

— яшланы табиатны сакълав ва къорув ругъда тарбилав, табиатны къоруп

сакълавну гъакъында да адабият асарлагъа асасланып англатыв ишлер юрютмек;

— табиатны суратлайгъан текстлени гечегенде айлана табиатдагъы аривлиюкню, гёзелликни гёрме, сезме, гыс этме уыйретив;

— табиатны тазалыгъын болдурма, огъар зарал гелтиреген гъаракатлардан сакъланмагъа уыйретив;

илму-ахтарыв билимин къыйматлав:

— дюньяны гёрюнюшюн суратлайгъан башлапгъы илму англавларын,
шолай да тилни системасы булан байлавлу англавларын
теренлешдирив;

— яшланы теренден ойлашдырагъан масъалалагъа тергевюн
бакъдырып,

оланы озбашына илму-ахтарыв ишлер юютме бажарывчулугъун
теренлешди-римек;

МЕТАПРЕДМЕТЛИК ГЪАСИЛЛЕРИ

Башлапгъы класларда «Къумукъ адабият» предметни уйренивде
охувчу-

лар етишме герекли метапредметлик гъасиллери шулардыр:

Аслу логика гъаракатлары:

— темасы бир, тек башгъа-башгъа жанрларда язылгъан асарланы тен-
гleshдирмек, тематикасы башгъа, тек бир жанргъа гиреген текстлени
тен-

гleshдирмек;

— чебер асарланы темасына, аслу маънасына, къайсы жанргъа гиреге-
нине гёре тенгleshдирмек; асарны ону автору булан нисбатлашдырмакъ;

— асарланы бир бири булан тенгleshдирмек учун кюрчю белгилерин
токъташдырмакъ;

— асарланы жанрлагъа, тайпаларына (жураларына) ва авторлагъа гёре
айырмакъ;

— текстлени тюрлюлерин тенгleshдирив (хабарлав, суратлав ва ойлашыв
текстлер);

— тизими бузулган агвалатланы тизимли гелишин токъташдырыв, ан-
нотация языв

— охув масъаланы чечегенде маълуматлар азлыкъ этегенни гыс этип,
ян-

гы къошум маълуматлар гелтирип билмек.

Аслу илму-ахтарыв гъаракатлар:

— муаллимни кёмежлиги булан илму-ахтарыв ишни мурадын билмек;

белгили бир гьалны тувдураган шартланы гелишин билмек;

— масъаланы чечеген бир нече вариантларын тенгleshдирип, олардан
лап

да къыйышаган вариантын англатып бажармакъ (алданокъ берилген
белгилеге

гёре);

— алданокъ берилген плангъа гёре гиччирек илму-ахтарыв иш
оьтгермек:

ахтараган объектни хас белгилерин, оланы бир-бири булангъы
байлавлугъун

токът ашдырмакъ;

— натижалар чыгъармакъ, оьзю оьтгерген ахтарыв ишлеге гёре
далиллер

гелтирип толумлашдырмакъ (бёлюкlege бёлюп, тенгleshдирип);

— уллулагъа сорап, оланы да къуршап, проект иш оьтгермек;

— гъаракатланы, гьалланы оьсювюн, оланы натижаларын прогноз этмек;

Информацияны уьстюнде ишлев:

— герек-тарыкъ кюрчю материалланы (источниклени) табып бажармакъ,
масала, талап этилеген информациягъа гёре сёзлюклени къоллап
бажармакъ;

— сёзлюклени, охув китапланы къоллап тюз ва тюз тюгюл информация-
ны айырып билмек;

— муаллимни, уллуланы, ата-ананны кемеклиги булан сёзлени
язылышы,

айтылышы, этилиши, оланы маъналары гъакъында къоркъунчсуз
чараланы

гёрюп, информация тапмагъа уйренмек;

— салынгъан охув масъалагъа гёре языв ва авуз текстлер гелтирип бажа-
рмакъ, оъзю тил масалаларына багъышлангъан шолай таблицалар ва
схемалар

этип бажармакъ;

Башлапгъы школада охув йылны ахырына шулай гъакълашыв универ-
сал охув гъаракатланы болдурма герек:

Гъакълашыв:

— оъзюню ойларын ва гъислерин языв тилде яда авуздан салынгъан му-
ратгъа ва белгили бир ситуациягъа гёре тюз къуруп ва англатып
болмакъ;

— сёйлевчюге гъюрметли кюйде янашып, диалогда ва эришивлю
масъаланы арагъа салып ойлашагъанда оъзюню тюз ёлда тутуп
бажармакъ;

— ойлар, пикрулар, къаравлар рас гелмей, бир нече тюрлю болма

ярайгъанны англамакъ;

— пикруларын, ойларын башгъалар булангъы аралыкъда сёйлевню кылыкъ къайдаларындан тайышмай айтмакъ;

— авуз ва языв тиллерде ситуациягъа гёре текстлер тизип билмек (суратлав, ойлашыв ва хабарлав)

— оъзю яда биревлер булан бирче этген илму-ахтарыв ишни натижасын чыгъарып гиччирек докладлар этип бажармакъ

— этеген докладына гёре суратлар, слайдлар этип, оланы къоллап бажармакъ.

— оъзгелени сёйлевюне янашып тынглап ва сёйлеп бажармакъ, сёйлене-

ген затны англамакъ, сёйлевде къолланагъан янгы сёзлени эсде сакъламакъ ва

сёйлев чеберликни гыис этмек;

— текстни чебер охуп, текстге соравлар салып ва ону авуздан хабарлап билмек;

— гъакълашывда монологну, диалогну герекли ерде тюз къоллап бажармакъ;

Башлапгъы школада охув йылны ахырына шулай низамлав универсал охув гъаракатланы болдурма герек:

— натижа чыгъармакъ учун оъзю оъзюню ишин салынгъан масъалагъа гёре планлашдырып бажармакъ;

— этме герек ишлени низамлы, системалы кюйде ытгермек.
— тюзевлю, онглу ва тюзевсюз, онгсуз этилген охув ишлени себебин токъташдырып, исбат этип бажармакъ;

— ызюню охув гъаракатларын ызюню классында охуйгъан яшланы гъаракатлары булан тенгleshдирип, оланы берилген белгилеге, ылчевлеге гёре

тюз кыйматлап бажармакъ;

Бирче гъаракат гёрюв:

— охув масъалаланы чечивде салынгъан аз заманны ичинде яда узакъ за-

манны ичинде этилме герек ишлени чечмек учун гъаракат этмек;

— бирче юрюлежек ишлени мурадын англап, ортакъ ишни планлашдырып, сёйлешип, арагъа салып ойлашып салынгъан мурадгъа етишмек учун

къаст этмек;

— башчылыкъ этме, тапшурувланы кютме, ирия болма, давлaшыв, тюр-тюшюв масъалаланы чечмеге гъазир болмакъ;

— ызюне тапшурулгъан жаваплы ишни кютме гъазир турмакъ;

— ортакъ ишге ызю этген кюшумну кыйматлап билмек;

— берилген уылгюге гёре ортакъ проектлени ытгерме гъазир болмакъ.

ПРЕДМЕТЛИК ГЪАСИЛЛЕРИ

Охув йылны ахырына 3-нчю класны охувчусу уьйренежек:

— авуз яратывчулукъну ва чебер адабиятны халкъны культурасын ва тарихин уьйренивде уллу агъамияты барны билме, фольклорда ва чебер асар-

ларда халкъны бырынгъы заманлардан берли гъар адам таза ва гъалал къы-

лыкълы болма, яманлыкълны гери урма, яхшылыкъланы байракъ этип алма ча-

къырагъан ата-бабаларыбызны фольклорунда оьзден кыылыкълар, адилли ва

инсаплы тарбия инг аслу ерни тутагъанны англама;

— текстни дарсны мурадына гёре ичинден яда кычырып охума, тюрлю-тюрлю охувланы кьоллама (ахтарыв, таныш болув, айырыв, тергевлю);

— текстлердеги сёзлени кьутгъармай, бувунлагъа гёре ва савлай, оланы ичиндеги гъарпланы яда бувунланы ерлерин алышдырмай, тюз охума, гич-

чирек проза ва шиъру текстлени чебер охума (кыыйматлар салынмай; бир ми-

нутну ичинде охулгъан сёзлени кьадары 80-ден аз болмасын);

— китапдагъы тематикагъа гёре 6 шиъруну гёнгюнден чебер ва тийишли гыслер булан охума;

— чебер асарны тюшюнюв (познавательный) текстлерден айырып билме;

— проза ва шиъру къайдада язылгъан текстлени бир-биринден айырма:
шиъру къайдада язылгъан текстни аслу белгилерин айырып билме;

— охугъан текстни маънасын англап, шо текст къайсы жанргъа гирегенни
англатма;

— чебер адабият текстлеге соравлар салма;

— фольклорну ва чебер адабиятны жанрларын, оланы
башгъалыкъларын
билме (ёммакъ, чечеген ёммакъ, айтывлар ва аталар сёзлери, оюнлар,
халкъ
йырлар, хабар, адабият ёммакъ, проза, лирика ва ш.б.);

— текстни анализ этмеге: темасы, къайсы жанргъа гирегени, агъвалатла-
ны тизимли гелиши, асарны игити, ону келпети, хасиятлары; текстни
маънасы-
на гёре соравлар салыв, ону чеберлик алааматларын гёрсетив,
белгиленген эпи-
зодну текстден табыв, агъвалатланы бир-бири булангъы байлавлугъун
гёрсетив;

текстни планын тизмек (соравлу, атлыкъ жумлаланы къоллап тизилген
ва ци-
татлы планлар), гезиги бузулгъан планны тюзлеме ва толумлашдырма;

— асарны игитин суратлама, ону хасиятларына кыймат берме, асарны
игитлерин тенглешдирмек учун бир кюрчю болагъан белгини табып,
шогъар
гёре оланы хасиятларын, гъаракатчылыкъ ишлерин тенглешдирип, багъа
берме;

— асарны авторун ва ону асарыны игитлерин бир-биринден айырма, авторну игитини хасиятларына, ону ишлерине оъзюню къаравун айтма, игитни

суратлайгъанда яда табиятны суратлайгъанда автор къоллайгъан чебер аламат-

ланы тапма (портрет);

— маъналары четим тиеген сёзлени, тувра ва гёчюм маънадагъы сёзлени

текстден табып, оланы маъналарын сёзлюклени кёмеклиги булан ачыкъ этмек;

автор къоллайгъан чебер аламатланы (тенгleshдиpивлер, эпитетлер) гёрсетме;

— гечилген терминлени, англавланы маъналарын англап сёйлевде оланы

къоллама (авуз яратывчулукъ, тема, текстни башы, аслу маънасы, ичделиги,

ёммакъ, автор, игити, хабар, шиъру, лирика, проза, тенгleshдиpив, метафора,

эпитет), оланы англап къоллама;

орфоэпия ва пунктуация къайдаларын сакълап монологлу ва диалоглу текстлер тизме, оланы авуз тилде тийишли интонация булан къоллама;

— текстни хабар этип айтма: авуздан, толу кюйде, айырып, бетин алышдырып, уьчюнчю бетде ва ш.б.;

— текстни анализин этегенде ону хас аламатларына къарап, сёйлевню тюрлю-тюрлю жураларын къоллама (хабарлав, суратлав, ойлашыв);

- тийишли интонацияны сакълап роллагъа гёре охума, асарны бир ге-
сегин сагнагъа салып, ойнама;
- охулгъан текстни маънасын сакълап, 10-гъа ювукъ жумла язма, оъзю
язгъан текстни тергеп, тюзлеме;
- охулгъан асарны къыйматлап огъар къыйматлав кагъыз (отзыв) язма;
- тюрлю-тюрлю текстлер язма: ошашлы текст, суратгъа гёре текст,
башлангъан текстни давам этив ва ш.б.;
- китапны элементлерин къоллама (жылты, ичделиги, аннотациясы,
баш
сёзю, суратлары, къошум материаллары);
- библиотекадан тарыкъ китапны сайлап алма, огъар аннотация язма;
- къошум маълуматланы башгъа китаплардан яда Интернетден табып,
олар булан пайдаланма;
- охугъан текстге яда эшитген маълуматлагъа оъз къаравун айтма ва
авуздан яда язып простой гъасиллер чыгъармагъа (8 жумла);
- оъзгелени сейлевюне тынглама, сейленеген затны англама ва огъар
къыймат берме;
- шиъру формада язылгъан текстни хабар этип айтмагъа;
- оъзюню ойларын, пикуларын айтагъанда инг де къыйышагъан сёзню
сайлап къоллама;
- коллектив къайдада тизилген (5-6 пунктлу) плангъа гёре гиччи текстни
изложениесин язма;

- берилген темагъа гёре озбашына жумлалар, гиччирек хабарлар тизмек, ёлдашына гиччирек кагъыз язма;
- китап охувгъа муштарлы болма;
- гъар айтылгъан яда язылгъан сезге жаваплы болма;
- байлавлу тилде кёп такрарланагъан бир йимик маъналы сёзлени тайдырып, текстни стил якъдан тюзлеме

КЛАСЛАГЪА ГЁРЕ ПРЕДМЕТНИ ТЕМАТИКА ПЛАНЛАШДЫРЫВ

Тематика планлашдырылыв йыллагъа гёре берилген, онда темалагъа гёре сагъатлар гёрсетилген.

Сагъатланы ва темаланы гезигин муаллим озюню къаравуна гёре алышдырып бола.

№	Тема уроков Дарсны темасы	Часы сагъат	Дата	
			По плану	По факту
1	Кумыкский народ. Кумыкская равнина. Къумукъ эл. Къумукъ тюз	1	04.09	04.09
2	Сто прихотей хана. Не билейим, юз дынкы бар ханланы.	1	11.09	11.09
3	Биография Ирчи Казака.	1	18.09	18.09

4	М. Атабаев «Каменный мальчик». Таш улан	1	25.09	25.09
5	А.Акаев «Тарки». Таргъу	1	02.10	02.10
6	М.Атабаев «Мой дагестан». Дагъыстаным	1	09.10	09.10
7	Любите маму. Бабушка. Ананы сююгюз. Абам.	1	16.10	16.10
8	Родной язык. Я кумык Ана тилибиз. Мен къумукъман.	1	23.10	23.10
9	Осень . Осенью. Ш. Альбериев Гюз. Гюзде.	1	30.10	30.10
10	«Сказка про хорошего мальчика». Яхшы уланы ёммагъы	1	13.11	13.11
11	Лиса, волк и медведь. Тюлкю, бёрю ва аюв.	1	20.11	20.11
12	Пословицы и поговорки. Загадки. Айтывлар ва аталар сёзлери. Чечеген ёммакълар.	1	27.11	27.11
13	Человечность. Тулуп и пистолет. Адамлыкъ . Тон ва тапанча.	1	04.12	04.12
14	К.Абуков « Встреча с медведем». Аюв булан бетге - бет	1	11.12	11.12
15	Птица. Старый лев. Жымчыкъ. Къартайгъан арслан.	1	18.12	18.12
16	Рассказ про ежа. И. Керимов. Кирпини хабары	1	25.12	25.12
17	Как раделили гуся. Къаз пайлав.	1	15.01.	
18	Сора друзей. Если много друзей. Досланы давлашыву. Къурдашлары кёп буса.	1	22.01	
19	Зимний лес. Зимой. Къышда орман. Къышда.	1	29.01	
20	Радость скворца. Сыйыртгъычны сююнчю.	1	05.02	
21	Р.Устарханова «Апрель», «Май». Апрель. Май	1	12.02	

22	М.Атабев «Бестрашный Жалал». Къоркъмас Жалал	1	19.02	
23	Алтав. Б.Магомедов.	1	26.02	
24	А.Соловьев «Марат Темирбеков».	1	05.03	
25	М. Атабаев «Атцы». Спокойствие. Аталар. Парахатлыкъ.	1	12.03	
26	Гелиняр.	1	19.03	
27	А.Акаев «Что нам дает карова?» Сыйыр бизге не бере?	1	02.04	
28	Разговор с пастухом. Человек. Тувурчы булан лакъыр. Адам.	1	09.04	
29	Хлеб Захмат. Загъматны экмеги.	1	16.04	
30	Поговорки. Кто не работает тат не ест. Айтывлар. Ишлемейген тишлемес	1	23.04	
31	Дороги Ёллар	1	07.05	
32	Наставление детям Яшлагъа насигъатларым.	1	14.05	
33	Загадки. Чечеген йоммакълар.	1	21.05	
	Итого	33		